

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research
Cilt: 15 Sayı: 88 Mayıs 2022 & Volume: 15 Issue: 88 May 2022

Received: May 02, 2022, Manuscript No. jisr-22-42290; Editor assigned: May 05, 2022, Pre QC
No. jisr-22-42290(PQ); Reviewed: May 19, 2022, QC No. jisr-22-42290; Revised: May 23, 2022,
Manuscript No. jisr-22-42290(R); Published: May 30, 2022, DOI: 10.17719/jisr.2022.42290
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRKİYE'DE KORONAVİRÜSÜN İLK HAFTASINDAKİ TOPLUMSAL ALGILANIŞI ÜZERİNE BETİMSSEL BİR ANALİZ

A DESCRIPTIVE ANALYSIS ON THE SOCIAL PERCEPTION OF CORONAVIRUS IN THE FIRST WEEK IN TURKEY

Hülya YILDIZ*
İhsan KUTLU**

Öz

Bu araştırmada katılımcıların koronavirüsle ilgili düşünceleri ve açıklanan önlemleri uygulama seviyeleri incelenmiştir. Nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılarak kolayda örnekleme kesitsel bir tarama araştırması gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi ortamda oluşturulan anket formu katılımcılara ulaştırılmış ve elde edilen veriler çeşitli bilgisayar programları kullanılarak analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular tablo ve grafiklerle görselleştirilmiş ve betimsel bir analiz yapılmıştır. Analizlerde yüzde ve frekans bilgisinin yanı sıra çoklu uyum analizine de başvurulmuştur. Veriler 15-18 Mart 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmaya toplamda 313 kişi katılmıştır ancak 18 yaş altı olan katılımcılar analize dâhil edilmemiş olup 303 kişinin verileriyle işlem yapılmıştır. Kişiler koronavirüs süreci hakkında genel itibarıyla kendilerinin ve yakın çevrelerinin tutumları ile ilgili olumlu görüşler bildirirken toplumla ilgili olumsuz görüşler bildirmişlerdir. Diğer yandan katılımcıların koronavirüsten korunmayla ilgili olarak tedbirli davrandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda insanların salgın sürecini yakından takip ettiği ve hastalıktan korunmak için çeşitli tedbirlere yönelmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda, henüz resmi kısıtlamalar olmadan insanların hastalık hakkında temkinli davranmaya başlamış olduğunu dile getirmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Toplumsal Algı, Tedbir, Pandemi.

Abstract

In this study, the opinions of the participants about the coronavirus and their level of application of the described measures were examined. Using the descriptive research model, one of the quantitative research methods, a cross-sectional survey was carried out with easy sampling. The online questionnaire form was delivered to the participants and the data obtained were analyzed using various computer programs. The obtained findings were visualized with tables and graphics and a descriptive analysis was made. In the analyzes, in addition to percentage and frequency information, multiple correspondence analysis was also used. The data were collected between 15-18 March 2020. A total of 313 people participated in the study, but the participants under the age of 18 were not included in the analysis, and the data of 303 people were processed. While people generally expressed positive opinions about the attitudes of themselves and their close circle about the coronavirus process, they expressed negative opinions about the society. On the other hand, it was found that the participants were acting cautiously regarding protection from coronavirus. As a result of the study, it was understood that people closely followed the epidemic process and turned to various measures to prevent the disease. In this context, it is possible to state that people have started to behave cautiously about the disease, without official restrictions yet.

Keywords: Coronavirus, Social Perception, Prevention, Pandemic.

*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9403-2780> Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, E-posta: hulyayildiz@sakarya.edu.tr

**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5668-3491>, Dr., Sakarya Üniversitesi, E-posta: ikutluik@gmail.com

1. GİRİŞ

Salgınlar tarih boyunca toplumsal yaşamın bir parçası olmuş ve toplumları demografik, ekonomik ve sosyal olarak etkilemiştir.¹ 2019 yılının son aylarında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgını 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından *pandemi* ilan edilmiştir. İlk vakaların çoğunun Wuhan'daki Huanan Deniz Ürünleri Pazarı (yerel bir canlı hayvan pazarı) ile temas geçmişine sahip olması, başlangıçta salgının bu pazarla ilgili olduğunu düşündürmüştür. Hastalığın yarasalardan insana geçtiğine dair bilimsel yayınlar da bulunmaktadır.²

Hastalığın farklı seyreden klinik prognozu, görüldüğü yaş grupları ve yayılışı dikkate alındığında; konunun sadece tıbbi boyutla sınırlı kalmayacağı, sosyokültürel, etik ve ahlâk, hukuk, eğitim, turizm, ekonomi, tarım, halk sağlığı açısından olumsuz bazı etkileri olacağı öngörülebilir.³ Ancak aciliyet noktasında pandeminin tıbbi ve ekonomik boyutları öncelenirken psikososyal boyutları arka planda kalmaktadır. Oysa bireylerin ruh sağlığı, toplumun iyi oluş hali ve pandemi ile mücadelenin etkililiği açısından toplumsal boyut göz ardı edilmemelidir. Alınan idari ve tıbbi bütün önlemlerin birey davranışı sayesinde etkinlik kazanacak olması, bireyin pandemiye nasıl algıladığı, kendisi, ailesi ve toplum bazında neleri hangi motivasyonlarla yaptığını bilinmesini gerektirmektedir.

Yıldırım (2020) on sosyal bilimci ile görüştüğü araştırmasında siste yürür gibi çok az bir mesafe görerek ilerlenen pandemi sürecinde ekonomik sorunların çoğalacağı, evde kaliteli vakit vurgusunun kaygıyı artıracığı, dijital iletişimin artacağı, korona nedeniyle toplumun ruh sağlığının olumsuz etkileneceği, yaşlı ve çocuk istismarı ve boşanmalarda artış yaşanacağı şeklinde öngörüler saptamıştır.⁴ Öngörülen ve mevcut risklerin yanı sıra salgın süreci ekonomik, sosyal ve sınıfsal bakış açısı yerine tüm insanların insani değerlere yakışır bir şekilde sağlıklarını garanti altına alacak yeterli, doğal ve yaşamsal olanaklara sahip olabilecekleri anlayışıyla ele alınmalıdır.⁵

Bu bağlamda Covid-19 salgınının ülkemizde görülmeye başlandığı ilk günlerinde toplum tarafından nasıl anlaşıldığı ve insanların hangi tutumları takındığını betimlemek önem arz etmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda bireylerin kendilerinin, ailelerinin ve toplumun hastalığa yakalanma riski, bilgi kaynakları, hastalıktan korunma ile ilgili uyguladıkları tedbirler, bilgilendirmelerin ve alınan resmi önlemlerin yeterliliği, virüsün biyolojik silah ya da Çin halkının beslenme alışkanlıklarından kaynaklı olma iddiaları ile ilgili düşüncelerinin ne olduğunun araştırılması araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir.

2. SALGININ BIREYSEL VE TOPLUMSAL YANSIMALARI ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Covid-19 pandemisi bireysel, ailevi ve toplumsal hayat üzerinde başta medikal olmak üzere psikolojik, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel pek çok etki yaratmıştır. Medikal yönüyle hastalığa yapılan profesyonel sağlık müdahaleleri sağlık sektörünün başlıca gündemi olmuştur. Diğer yandan kişiler koronavirüsten ve yaşanan süreçten damgalanma, izolasyon, eve kapanma, hastalanma/ölme korkusu veya kaygısıyla ruhsal yönden; işyerlerinin kapanması, işsizlik ve ekonomik hayata katılamama durumuyla maddi yönden; eğitime erişememek durumuyla toplumsal ve kültürel yönlerden etkilenmişlerdir. Bu kısımda salgının birey ve toplum hayatında meydana getirdiği değişimlere değinilmiştir.

¹Detaylı bilgi için bkz. Irwin W. Sherman, *Dünyamızı Değiştiren On İki Hastalık*, Çev. Emel Tümbay ve Mine Anğ Küçükler, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020); Roy Porter, *Kan Revan İçinde: Tıbbın Kısa Tarihi*, Çev. Gürol Koca, (İstanbul: Metis Kitap, 2015), 17-35.

²Peng Zhou vd, "Pneumonia Outbreak Associated with a New Coronavirus of Probable Bat Origin", *Nature* 579, (2020): 270-271.

³Çağatay Üstün ve Seçil Özçiftçi, "COVID-19 Pandemisinin Sosyal Yaşam ve Etik Düzlem Üzerine Etkileri: Bir Değerlendirme Çalışması", *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, Cilt 25, Özel Sayı 1, (2020): 142.

⁴Sait Yıldırım, "Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği", *Turkish Studies*, Cilt 15, Sayı 4, (2020): 1331-1351. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43585>

⁵Hasan Alpayo ve Derya Oduncu Alpayo, "Koronavirüs Salgınının Sosyoekonomik Sonuçları", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 8, (Güz Dönemi, 2020): 111.

Pandemi ile beraber birçok ülke hastalığın yayılma hızını azaltmak için çeşitli önlemler almıştır. Eğitim kurumları ve ibadethanelerin kapatılması, ülkeler arası ve şehirler arası ulaşım kısıtlaması, kısmi ya da tam karantina uygulamaları, sosyal izolasyon, zorunlu maske kullanımı, toplu etkinliklerin yasaklanması, birçok işletmenin kapatılması bu önlemlerden bazılarıdır.

Ülkelerin sağlık sistemleri de bu pandemi ile ciddi bir sınav vermiştir. Yoğun bakım kapasitesi, sağlık hizmetlerinin kamu ya da özel sektör tarafından veriliyor oluşu, tedavi ücretlerinin miktarı, tıbbi ekipman ve sağlık çalışanı kapasitesi kriz yönetimini etkileyen önemli parametreler olarak öne çıkmıştır. Tedavisi yapılabilecek hasta sayısının aşılması nedeniyle bazı ülkelerin sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiştir.

Covid-19 pandemisinde küresel ölçekte ortaya çıkan panik ve korkuyla marketlere yönelme halleri, ırkçı söylemler, sağlık sisteminde yaşanan skandallar ve komplo teorilerinin artması sürekli haber konusu olmuştur.⁶ Pozitif vaka ve ölüm sayılarının yerel medyada sıkça yer alması, ünlü kişilerden Covid-19 pozitif olanların hastalık süreçlerinin her kademesinin paylaşılması, Covid-19 ile ilgili yayınların çokluğu halkın panik halini olumsuz etkilemektedir. Medyada koronavirüsle ilgili haberlerin sıkça verilmesi kişilerin hastalık korkusunu artırmaktadır.⁷ Bireyler diğer ülkelerin pandemiye yönetirken karşılaştıkları olumsuz manzaralara kitle iletişim araçları sayesinde sıkça maruz kalmaktadırlar. Psikolojik olarak savunmasız olan bireylere geleneksel ve sosyal medya haberlerini izlemeyi, okumayı veya dinlemeyi sınırlamaları tavsiye edilmektedir.⁸

Modern tıbbın ve ülkelerin sağlık sistemlerinin bu hastalık karşısında acziyetini gören insanların belirsizliklerle dolu bu süreçte karamsarlık ve endişeleri artmaktadır. Halk sağlığıyla ilgili acil durumlar hem bireylerin (örneğin güvensizlik, kafa karışıklığı, duygusal izolasyon ve damgalanmaya neden olan) hem de toplumların (ekonomik kayıp, iş ve okulların kapanması, tıbbi sağlık için yetersiz kaynaklar nedeniyle) sağlığını, güvenliğini ve refahını etkileyebilir.⁹ Olumsuz duygu durumlarının psikolojik hastalıkları arttırdığı yapılan araştırmalarda görülmektedir. Bu salgın, küresel olarak stres, anksiyete, depresif belirtiler, uykusuzluk, inkar, öfke ve korku gibi ek sağlık sorunlarına yol açmaktadır.¹⁰

Koronavirüs için ideoloji, din, ekonomik ve sosyal statü gibi hiçbir değişken olmaksızın canlı olan herkes hedef kitledir. Ancak Covid-19 ile beraber gelir, yaş, cinsiyet ve etnik kökene göre var olan yapısal eşitsizlikler şiddetlenmiştir. Kreşlerin ve okulların kapanması ile çocukların bakımını üstlendikleri için kadınların çalışma hayatları olumsuz etkilenecektir.¹¹

Stres, işsizlik ve yaşam değişikliği; bağımlılık davranışlarını artırabilecek faktörler olarak değerlendirilmektedir.¹² Pandemi ile beraber işsizlik ve stresin artması ve yaşam rutinlerindeki değişikliklerin madde ve alkol bağımlılığında artışa neden olacağı düşünülmektedir. Bağımlı birey ve ailesinin yaşayacağı olumsuzlukların önlenmesi veya azaltılması için bağımlılıkla mücadelenin pandemi döneminde sekteye uğramaması adına gerekli önlemler alınmalıdır.

Pandeminin beraberinde getirdiği en önemli değişikliklerden bir tanesi de uzaktan eğitim faaliyetleridir. Birçok ülke yüz yüze eğitime ara vermiş, öğrenme faaliyetlerini uzaktan gerçekleştirme yolunu tercih etmiştir. Öğrencilerin televizyon ya da internet üzerinden derslerini takip etmeleri sağlanmıştır. Gören ve arkadaşları uzaktan eğitime erişimin TRT EBA TV kanallarında en yüksek seviyede, eba.gov.tr üzerinden ise orta düzeyde

⁶Zeki Karataş, "COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme", *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, (2020): 7.

⁷Meryem Memiş Doğan ve Başak Düzel, "Covid-19 Özelinde Korku-Kayı Düzeyleri", *Turkish Studies*, Cilt 15 Sayı 4, (2020): 746.

⁸Leo Sher, "The Impact of the COVID-19 Pandemic on Suicide Rates", *An International Journal of Medicine*, Cilt 113, Sayı 10, (2020): 710.

⁹Betty Pfefferbaum ve Carol S. North, "Mental Health and the Covid-19 Pandemic", *The New England Journal of Medicine*, Cilt 383, Sayı 6, (2020): 511.

¹⁰Julio Torales, Marcelo O'Higgins, João Mauricio Castaldelli-Maia and Antonio Ventriglio, "The Outbreak of COVID-19 Coronavirus and its Impact on Global Mental Health", *International Journal of Social Psychiatry*, Cilt 66, Sayı 4, (2020): 317-320.

¹¹Richard Blundell, Monica Costa Dias, Robert Joyceş ve Xiaowei Xu, "COVID-19 and Inequalities", *Fiscal Studies*, Cilt 41, Sayı 2, (2020): 313-314.

¹²Özlem Kazan Kızılkurt, Nesrin Dilbaz, COVID-19 Pandemiğinde Bağımlılık, *Psikiyatri ve COVID-19* içinde, ed. Behçet Coşar, (Ankara: Türkiye Klinikleri, 1. Baskı,2020), s: 59.

olduğunu saptadıkları çalışmalarında öğrenci ve velilerin uzaktan eğitimin yüz yüze eğitim kadar verimli olmadığını düşündükleri bilgisine ulaşmışlardır.¹³

Şehirlerarası ve ülkeler arası hareketliliğe katkısı yüksek olan üniversiteler hastalığın yayılmasındaki riskli durumu nedeniyle birçok ülkede eğitime ara vermiştir. En çok etkilenen sektörlerden birisi olan yükseköğretim sektörü için bu salgın tüm dünyada çağdışı kalmış olan eğitim sisteminin evrilmesi için iyi bir fırsat potansiyeli taşımaktadır.¹⁴

Pandemi döneminde öğrencilerin sosyal medya ve televizyon başında geçirdikleri süre iki kat artmıştır.¹⁵ Eğitim faaliyetlerinin online ortama taşınması ve sosyalleşme aracı olarak internetin yoğun olarak kullanılması bireylerin internet okuryazarlık düzeyini artırırken sorunlu internet kullanım (aşırı kullanım, oyun bağımlılığı) olasılığını da artırmaktadır.

Covid-19 ile ilişkili damgalama; sağlık çalışanlarının, hastaların ve hastalıktan kurtulmuş olanların yaşamları için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.¹⁶ Geçmişte yaşanmış pandemiler, bireylerin sosyal ayrımcılık ve bireysel izolasyon yaşamasına neden olmuştur. Günümüzde de Covid-19 virüsünün özellikle kronik hastalığı olan ve 65 yaş üzeri bireylerde ölümcül seyretmesi nedeniyle karantina tedbirleri kapsamında sokağa çıkma yasaklarının bulunması, bu grupların toplum içinde izolasyona maruz kalmasına ve sosyal yalnızlık yaşamalarına neden olmuştur. Özellikle Avrupa'da yaşlı bakım evlerinde personelin endişe ve korku yüzünden kurumu terk etmesiyle etik ve ahlaki açıdan kabul edilemez görüntüler ortaya çıkmıştır.¹⁷

Günümüz insanı belirsizlik ve kaotik ortamlarla baş etmeye pek de alışık değildir. Beklenmedik kriz anlarında komplo teorilerine inanılabilirlik artmaktadır. Bu durum insanların inanılabilir metinler üreterek belirsizliği giderme uğraşı olarak görülebilir. Pandemi ile beraber de virüsün yarası çorbasından kaynaklandığı, 5G teknolojisini gizleme girişimi olduğu, laboratuvar ortamında üretildiği, dünya nüfusunu azaltma girişimi olduğu, mutasyona uğrayarak insanlığın sonunu getireceği, hükümetlerin bu salgını daha önceden bildiği ancak kaostan kaçınmak için bunu gizledikleri gibi birçok iddia özellikle sosyal medya ortamlarında dolaşmaktadır.¹⁸

Pandemi sürecinde mücadele edilmesi gereken bir diğer konu da hızla yayılan yanlış haberler ve bilgi kirliliğidir. Koronavirüsün etkisi arttıkça toplumun haber arayışına girmesi ve yalan bilgi, hikâye ve haberlere olan ilginin çoğalması, ortaya çıkan haber, hikâye ve bilgilendirmelerin asılsız bir teori olmaya başlaması birçok kurum ve kuruluşu önlem almak için harekete geçirmiştir.¹⁹ Pandemide kriz yönetilirken şeffaflık ve saydamlığın sağlanması ve teyid edilmiş doğru bilgilerin kamuoyuyla paylaşılması, toplumun güven duygusunu artırıp komplo teorilerinin yerini umutlu bir bekleyişe bırakmasını sağlayabilir.²⁰

Pandemide toplumsal dayanışma ve uluslararası işbirliğinin önemi daha hissedilir hale gelmiştir. Pandemi salgında daha ilerideki safhalarda olan ülkelerin kaynaklarını, bilgilerini ve uzmanlıklarını

¹³Safiye Çiğdem Gören, Fazilet Seçil Gök, Mehmet Tufan Yalçın, Feride Göregen, Mehmet Çalışkan, "Küresel Salgın Sürecinde Uzaktan Eğitimin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği", *Milli Eğitim Dergisi*, Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim Özel Sayısı, Cilt 49, Sayı 1, (2020): 88-90.

¹⁴Erhan Erkut, "Covid-19 Sonrası Yükseköğretim", *Yükseköğretim Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, (2020): 132, doi:10.2399/yod.20.002.

¹⁵Merve Keskin ve Derya Özer Kaya, "COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi", *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, (2020): 59.

¹⁶Sanjeet Bagchi, "Stigma During the COVID-19 Pandemic", *Lancet Infect Dis.*, 20 (7) (2020): 782.

¹⁷Çağatay Üstün, "Pandemi Tarihinde Üç Hastalık ve Covid-19 Pandemisinin Sosyal Etkisinin Bu Hastalıklarla Değerlendirilmesi", *Turkish Studies*, Cilt 15, Sayı 4, (2020): 1223.

¹⁸Mustafa Duman, "Yarasa Çorbası: Koronavirüs Hakkında Modern Çağın Mitleri ve Şehir Efsaneleri" *Millî Folklor*, Cilt 16, Sayı 127, (2020, Güz): 63-65.

¹⁹Eda Sezener Albayrak, "Covid-19 Döneminin Doğurdukları: Yeni Toplum Düzeni ve Medyada Ortaya Çıkan Sahte Haberler", *İletişim Çalışmaları* içinde, ed. Aytekin İşman, Aydın Ziya Özgür ve Mustafa Öztunç, Sakarya: Sakarya Üniversite Yayınları No: 205, (2020), s:12.

²⁰Ekmel Geçer, "Salgın Hastalıklar, Kültürel Psikoloji ve Politika: Yerel Bir Yaklaşım", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 29, Sayı 3, (2020): 561.

paylaşmasıyla uluslararası dayanışma örneklerini de beraberinde getirmiştir.²¹ Ülkemizde de tek başına yaşayan ve ihtiyaçlarını karşılayacak yakını bulunmayan 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşların mağdur olmaması, temel ihtiyaçlarını karşılamaları için vali/kaymakamların başkanlığında oluşturulan Vefa Sosyal Destek Grupları'nın çalışmaları ulusal dayanışma örnekleridir.

3. YÖNTEM

Koronavirüs salgınının bütün dünyada insanlara ve yönetimlere zor anlar yaşattığı bugünlerde salgınla baş etmede sorunun toplumsal boyutu çok önem kazanmıştır. Bu çalışmada ulaşılan çalışma grubunun koronavirüsün kendine ve sosyal çevresine bulaşması, ülkeye etkileri, hastalıktan korunma ile ilgili bilgiye erişimi, alınan önlemlerin etkililiği, açıklanan önlemleri uygulama seviyesi ile ilgili verilere ulaşılmıştır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden betimsel araştırma modeli kullanılarak bir kesitsel tarama araştırması gerçekleştirilmiştir. Betimsel araştırmalar verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlar.²² 15 Mart 2020 ile 18 Mart 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu çalışmada tarama araştırmalarının temel veri toplama araçlarından anket kullanılmıştır. Araştırma sanal ortamda araştırmaya katılmayı kabul eden çalışma grubu ile gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze iletişimden sosyal izolasyon sebebiyle kaçınılmasının gerekliliği nedeniyle hazırlanan anket elektronik ortamda katılımcılara ulaştırılmıştır. Toplamda 313 kişiye ulaşılmıştır ancak 18 yaş altında olduğunu beyan eden kişilerin verileri ayıklanarak 18-65 yaş aralığındaki 303 katılımcının verisi araştırmada değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmada veri toplama aracı olarak temel sosyodemografik soruların yer aldığı bilgi formu ve Covid-19 Pandemisi ile ilgili bulaş kaygıları, hastalıkla ilgili bilgi edinme kanalları, korunma yöntemleri, önlemlerin yeterliliği konularındaki fikirlerin sorulduğu bir anket formu kullanılmıştır. Bazı soruların beşli likertle, bazı soruların *evet/hayır* şeklinde bazı soruların ise açık uçlu olarak cevaplanması istenmiştir. Alan araştırmasıyla toplanmış olan cevaplar bilgisayar programları aracılığıyla düzenlenerek analiz edilmiştir. Verilerin işlenmesinde frekans ve yüzdelik bilgisi gibi temel betimleyici analizlerin yanı sıra çoklu uyum analizi de kullanılmıştır. Ulaşılan bulgular tablo ve grafikler eşliğinde görselleştirilmiştir. Ulaşılan kişiler araştırmaya gönüllü olarak katılmış olup çalışma için Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır.

4. Bulgular

4.1. Temel Demografik Bilgiler

		N	%
Gelir	2500 altı	42	16,6
	2501-7500	162	64,0
	7501 üstü	49	19,4
	Toplam	253	100,0
Yaş	24 ve altı	152	51,7
	25 - 30	63	21,4
	31 üstü	79	26,9

²¹Lancet, 2020, "COVID-19: Learning from Experience", Vol 395, March 28, s:1011, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7194650/>, et:3.12.2020

²²Şener Büyükoztürk vd, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 24. Baskı, 2018), 23.

	Toplam	294	100,0
Medeni Durum	Bekar	224	74,4
	Evli	77	25,6
	Toplam	301	100,0
Barınma	Yurt	43	14,5
	Aile yanı	163	54,9
	Öğrenci evi	25	8,4
	Diğer	66	22,2
	Toplam	297	100,0

Tablo 1. Katılımcıların Genel Özellikleri.

Tablo 1’de araştırmaya katılmış olan kişilerin genel özelliklerine yer verilmiştir. Ulaşılan bilgilere göre katılımcıların büyük çoğunluğunun 2501-7500 TL aralığında gelire sahip olduğu görülmektedir (%64). Bununla birlikte katılımcıların yarıdan fazlasının (%51,7) 24 yaş ve altında; yüzde 25,6’sının evli ve yüzde 54,9’unun ailesiyle birlikte yaşadığı tespit edilmiştir.

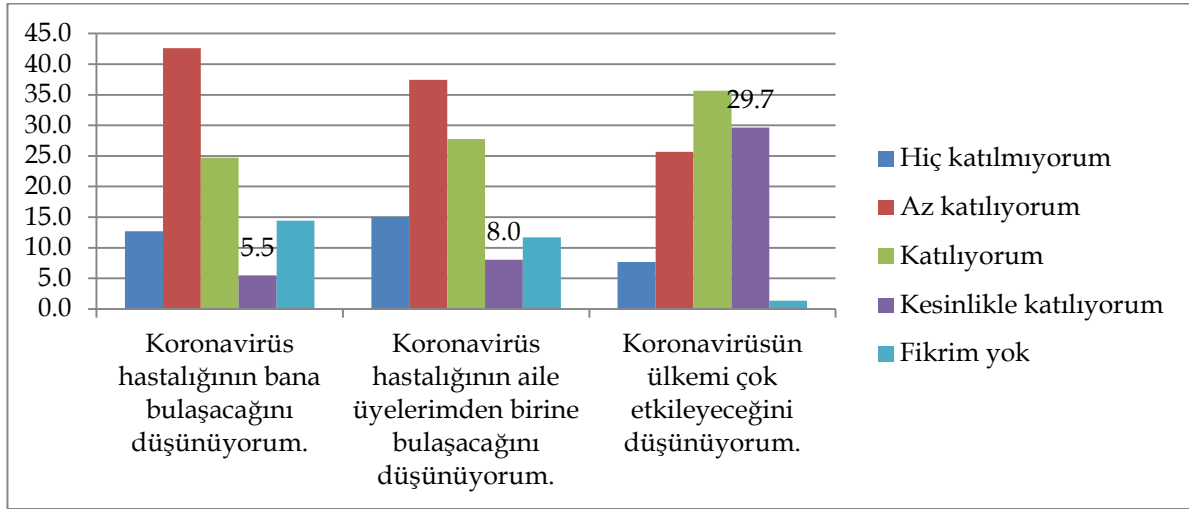
		N	%
Kronik Hastalık	Hayır	263	87,7
	Evet	37	12,3
	Toplam	300	100,0
Hastalıklara Karşı Bağışıklık Değerlendirmesi	Çok Zayıf	11	3,7
	Zayıf	35	11,6
	Orta	150	49,8
	Güçlü	90	29,9
	Çok Güçlü	15	5,0
	Toplam	301	100,0
Ailede Kronik Hastalık	Hayır	180	59,8
	Evet	121	40,2
	Toplam	301	100,0

Tablo 2. Sağlık/Hastalık Durumu.

Tablo 2’de katılımcıların ve ailelerinin sağlık/hastalık durumlarını gösteren birtakım bilgilere yer verilmiştir. Katılımcıların yüzde 87,7’si kendilerinde herhangi bir kronik hastalık bulunmadığını belirtmiştir. Hastalıklara karşı bağışıklık durumuna göre katılımcıların yarıya yakını kendi bağışıklığını “orta” derecede görmektedir. Kişilerin ailelerinde kronik hastalık bulunma durumuna göre yapılan değerlendirmeye göre ise yüzde 59,8’inin ailelerinde kronik hastalık bulunmadığı öğrenilmiştir.

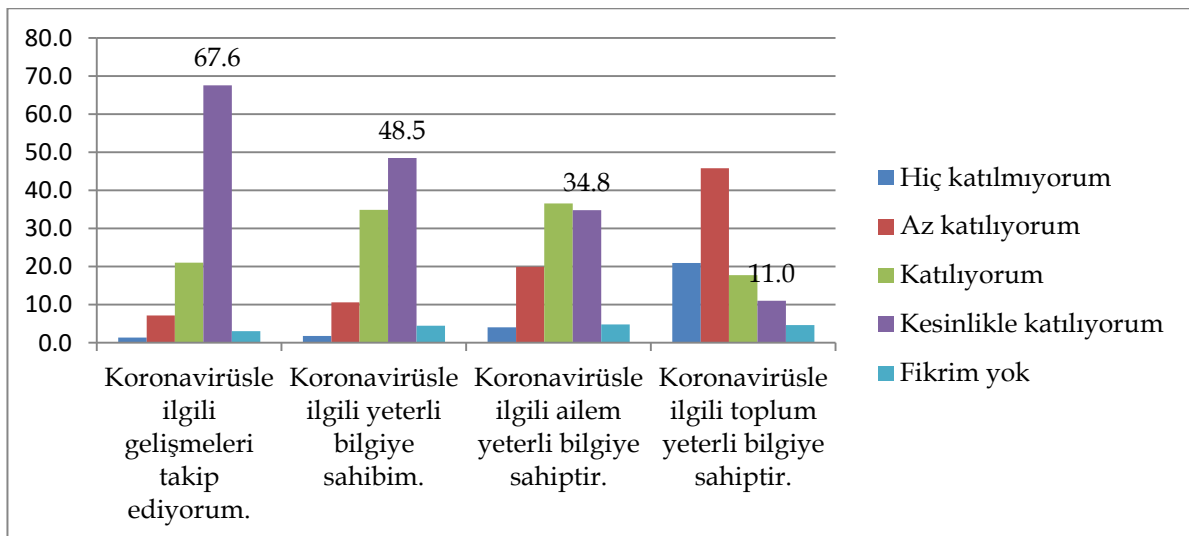
4.2. Koronavirüs Sürecine İlişkin Genel Değerlendirme

Grafik 1. Koronavirüs Hastalığına İlişkin Genel Değerlendirme.

Katılımcıların “Koronavirüs hastalığının bana bulaşacağını düşünüyorum.” ifadesine katılma durumu incelendiğinde toplamda yüzde 30 civarında kişi hastalığın kendilerine bulaşacağını ifade etmiştir (Grafik 1). Diğer yandan yaklaşık yüzde 15 oranında kişinin konuyla ilgili “fikrim yok” dediği görülmektedir. Benzer şekilde hastalığın kişilerin ailelerini etkileme durumuna ilişkin değerlendirmeleri incelendiğinde ilkinde yakın bir tablo ile karşılaşmaktadır. Buna göre yüzde 35’in üzerinde katılımcı hastalığın aile üyelerinden birine bulaşacağını düşünmektedir.

Katılımcıların görüşlerine göre hastalığın ülkeyi etkileme durumu incelendiğinde yaklaşık yüzde 65 oranında bu fikrin benimsendiği görülmüştür. Diğer bir ifadeyle katılımcıların üçte ikisine yakını hastalığın ülkeyi etkileyeceğini düşünmektedir.

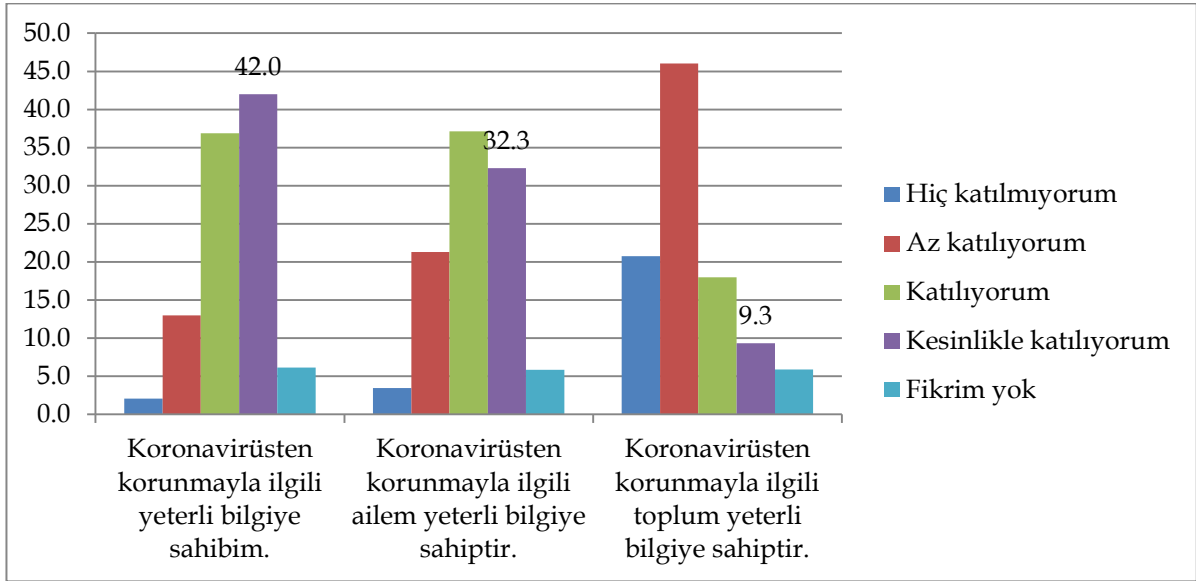

Grafik 2. Koronavirüsle İlgili Bilgi Durumu.

Katılımcıların koronavirüs hastalığıyla ilgili gelişmeleri takip etme ve konuyla ilgili kendilerinin, ailelerinin ve toplumun bilgi sahibi olma durumunu değerlendirmeleri istenmiş ve sonuçlara Grafik 2’de yer verilmiştir. Katılımcıların yüzde 90’a yakını koronavirüsle ilgili gelişmeleri takip ettiğini bildirmiştir. Koronavirüsle ilgili bilgi sahibi olma durumu değerlendirildiğinde yüzde 80’in üzerinde katılımcı kendisini

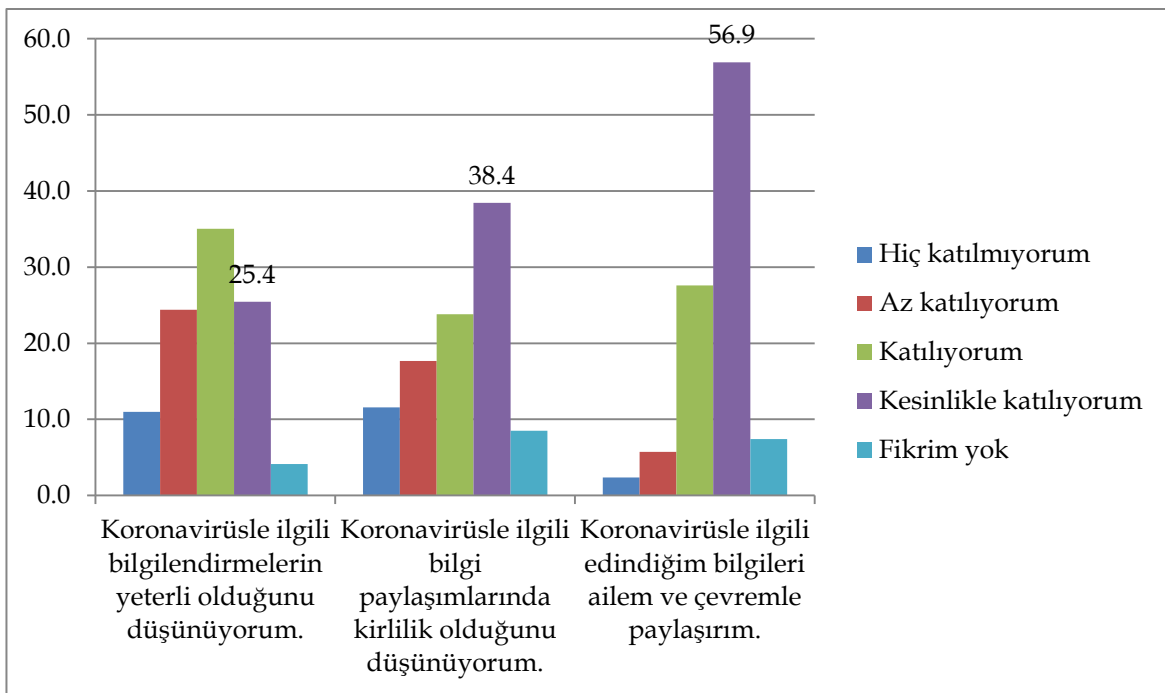

konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip görmektedir. Ailelerinin bilgi düzeyi değerlendirilmesinde istendiğindeyse katılımcıların kendilerine yöneltilen soruya katılma oranı yüzde 70'lere gerilemektedir. Toplumun yeterli bilgiye sahip olup olmadığı hakkındaki görüşlere göre ise toplam katılım oranı yüzde 30'un altına düşmektedir.

Grafik 3. Koronavirüsten Korunmayla İlgili Bilgi Durumu.

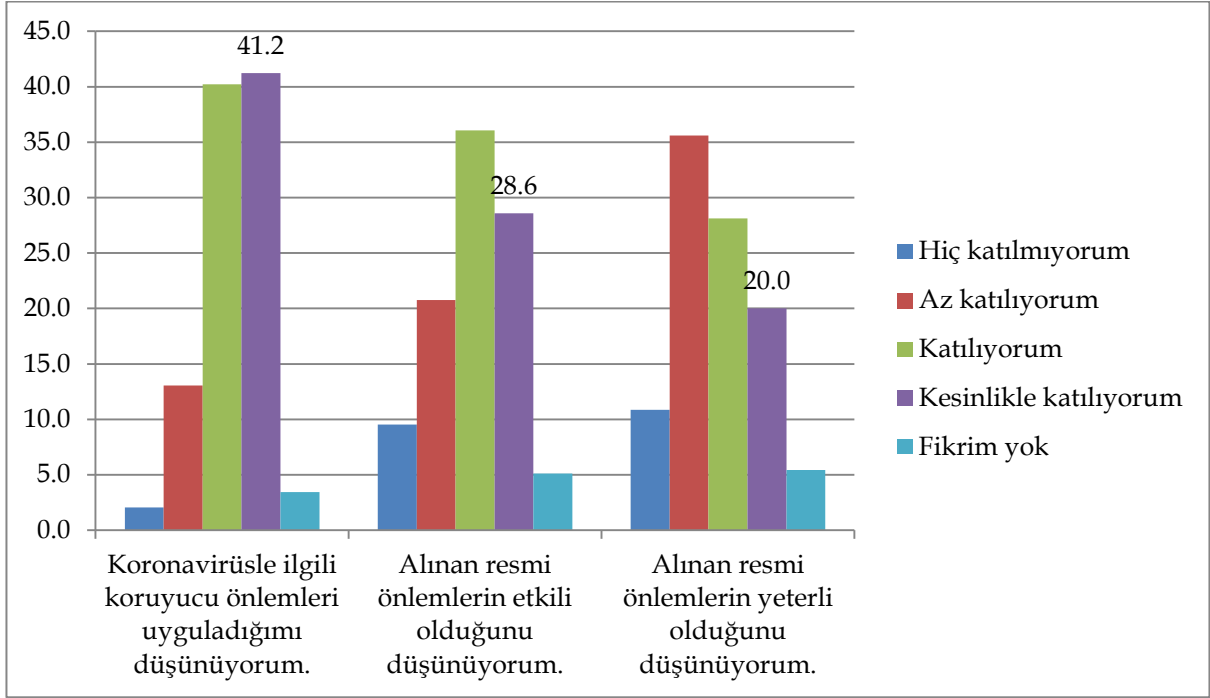
Katılımcılara koronavirüsten korunmayla ilgili yeterli bilgiye kendilerinin, ailelerinin ve toplumun sahip olup olmadığı hakkındaki görüşleri sorulmuş olup cevaplar Grafik 3'te gösterilmiştir. "Koronavirüsten korunmayla ilgili yeterli bilgiye sahibim." ifadesine kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verenlerin oranı yüzde 42'dir. Aileler için bu oran yüzde 32,3; toplum için yüzde 9,3 şeklinde gerçekleşmiştir. Katılımcıların yüzde 20'den fazlası toplumun koronavirüsten korunma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı görüşündedir. Yukarıdaki üç ifadeye de yaklaşık yüzde 6 oranında "fikrim yok" yanıtı verilmiştir.

Grafik 4. Koronavirüsle İlgili Bilgi Paylaşımı.

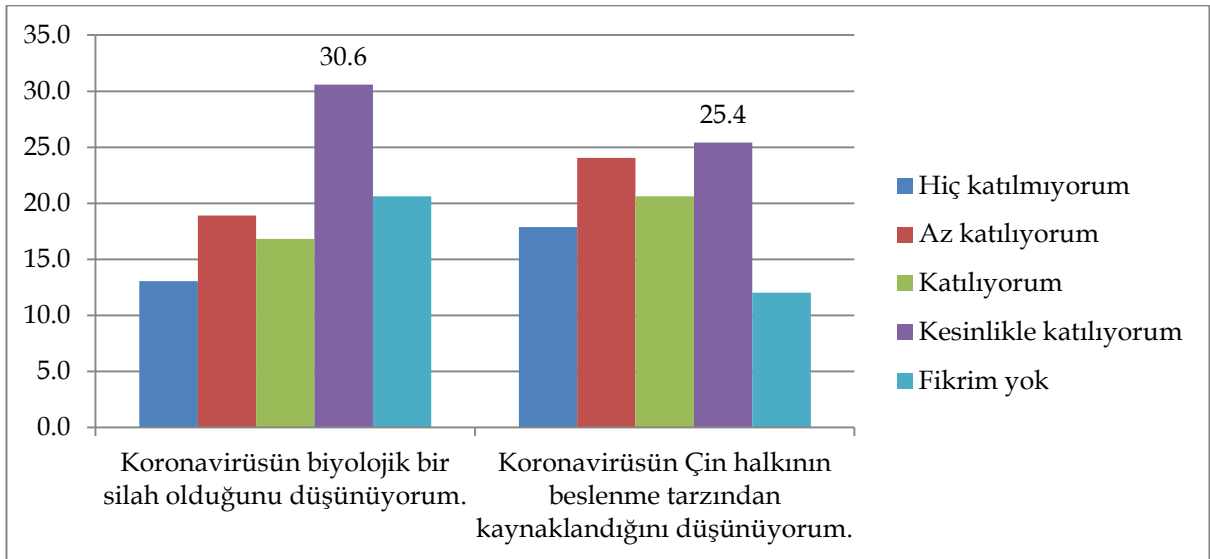

Yüzde 60'ın üzerinde katılımcı koronavirüsle ilgili bilgilendirmelerin büyük oranda yeterli olduğunu düşünmekteyken aynı zamanda yine yüzde 60'ın üzerinde katılımcı koronavirüsle ilgili bilgi paylaşımlarının kirlilik içerdiğini düşündüğünü ifade etmiştir (Grafik 4). Yüzde 84,5 oranında katılımcı koronavirüsle ilgili edindiği bilgileri ailesi ve çevresiyle paylaştığını belirtmiştir.

Grafik 5. Koronavirüsle İlgili Önlemlere İlişkin Görüşler.

Katılımcılara koronavirüsle ilgili alınan önlemlere ilişkin görüşler sorulmuş olup ilk olarak bu önlemleri kişilerin kendilerinin uygulayıp uygulamadığına dair bilgi toplanmıştır (Grafik 5). Katılımcıların yüzde 41,2'si "kesinlikle katılıyorum"; yüzde 40,2'si "katılıyorum" yanıtını vermiştir. Koronavirüsle ilgili alınan resmi önlemlerin etkili olduğunu düşünenlerin oranları incelendiğindeyse "kesinlikle katılıyorum" diyenlerin yüzde 28,6; "katılıyorum" diyenlerin yüzde 36,1 oranında olduğu görülmektedir. İlgili önlemlerin yeterli olduğunu düşünme durumunda ise "kesinlikle katılıyorum" cevabı yüzde 20; "katılıyorum" cevabı yüzde 28,1 oranında kalmıştır.

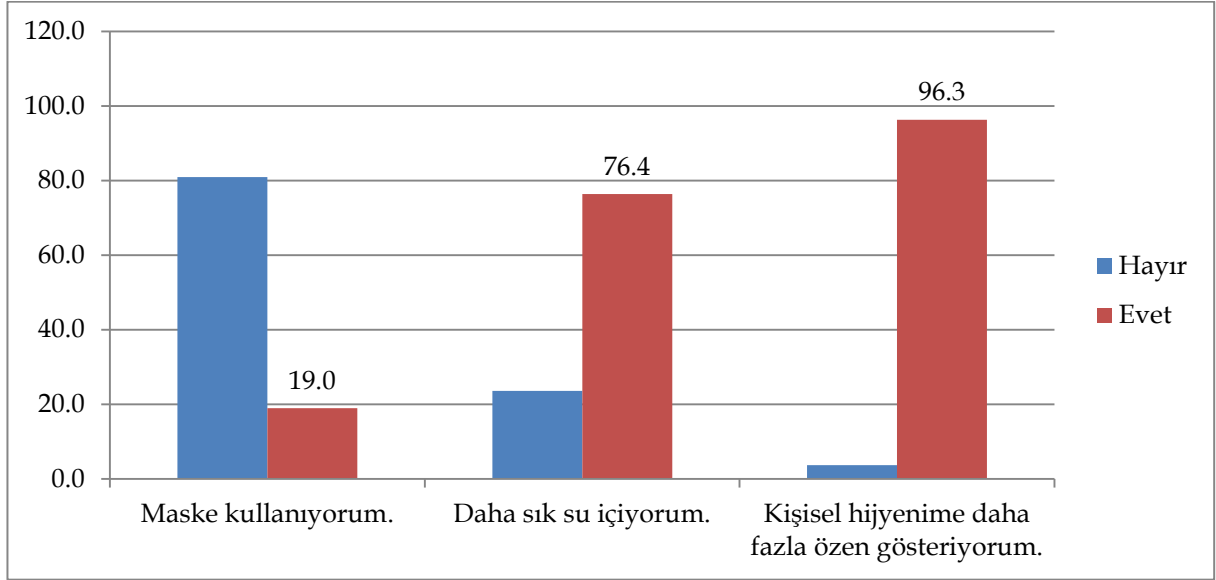

Grafik 6. Koronavirüse İlişkin Görüşler.

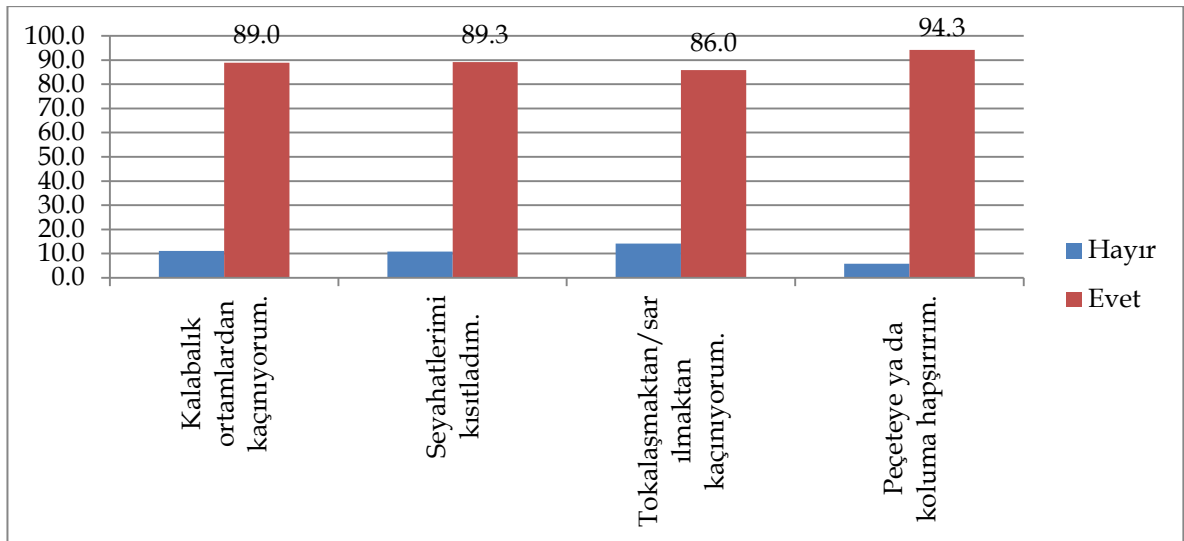
“Koronavirüsün biyolojik bir silah olduğu”na ilişkin görüşler katılımcılardan toplanmış olup bu fikre “kesinlikle katılıyorum” yanıtını verenlerin oranı yüzde 30,6; “katılıyorum” diyenlerin oranı yüzde 16,8’dir. Aynı ifadede “fikrim yok” yanıtını verenlerin oranı yüzde 20,6 olarak gerçekleşmiştir. “Koronavirüsün Çin halkının beslenme tarzından kaynaklandığını” düşünmeye ilişkin görüşlere göre “kesinlikle katılıyorum” yüzde 25,4; “katılıyorum” yüzde 20,6 oranında çıkmıştır. “Fikrim yok” yanıtının oranı ise yüzde 12 olmuştur.

4.3. Koronavirüs Tedbirlerini Uygulama

Grafik 7. Koronavirüs Tedbirlerini Uygulama (1).

Katılımcıların yüzde 19’u maske kullandığını; yüzde 76,4’ü daha sık su içtiğini; yüzde 96,3’ü kişisel hijyenine daha fazla özen gösterdiğini belirtmiştir.

Grafik 8. Koronavirüs Tedbirlerini Uygulama (2).

Katılımcıların yüzde 89’u koronavirüsten korunmak için kalabalık ortamlardan kaçındığını; yüzde 89,3’ü seyahatlerini kısıtladığını; yüzde 86’sı tokalaşmaktan/sarılmaktan kaçındığını; yüzde 94,3’ü peçeteye ya da koluna hapsirdiğini ifade etmiştir.

ifadeyle güçlü bağışıklık algılaması olan grup önlemlerin uygulanması hususunda daha tedbirsiz davranmaktadır. Ulaşılan ikinci önemli bulgu; zayıf bağışıklığa sahip olan kişilerin yüksek düzeyde önlem aldığı ve aynı zamanda hem hastalığın kendisine bulaşacağını hem de hastalıkla ilgili olarak endişe duymakta olduğudur.

6. TARTIŞMA

Salgının ülkemizdeki ilk günlerinde katılımcılar tarafından algılanışına genel olarak bakıldığında kişilerin kendileriyle ve yakın çevreleriyle ilgili boyutta toplumsal boyuta göre daha olumlu cevaplar vermiş olduğu görülmektedir. İlk olarak hastalığın bulaşma durumu değerlendirmeye alındığında ailelerine kıyasla kişiler kendilerine hastalığın bulaşacağını daha az düşünmektedir. Ancak koronavirüsün ülkeyi etkileme durumu hakkındaki görüşler incelendiğinde ise katılımcıların bu konuda daha karamsar olduğu gözle çarpılmaktadır. Bireysel/ailevi ve toplumsal boyut arasındaki ilk farklılığı bu kısımda görmek mümkündür. Katılımcılar kendilerinden uzaklaştıkça hastalığın daha etkili olacağını düşünmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarından farklı olarak Memiş Doğan ve Düzel'in salgının Türkiye'de görüldüğü ilk haftayı takip eden süreçte gerçekleştirdikleri araştırmaları, katılımcıların oldukça yüksek bir oranla ilk sırada ailelerinin/tanıdıklarının virüse yakalanmasından korktuklarını göstermektedir.²³

Araştırmada ulaşılan diğer bir bulgu hastalık hakkında bilgi sahibi olma durumuna ilişkindir. Araştırma sonucuna göre ilk olarak katılımcıların hastalıkla ilgili gelişmelerle yakından ilgilendiğini görmek mümkündür. Hastalıkla ilgili bilgi edinme noktasında katılımcıların çaba harcadığı görülmektedir. Bu anlamıyla hastalık kısa sürede büyük bir çoğunluğun önemli bir gündem maddesi olmuştur. Katılımcıların hastalık hakkında bilgi sahibi olma düzeylerine ilişkin görüşlerine bakıldığında yine yakından uzağa doğru genel bir azalma olması dikkat çekicidir. Kişiler kendilerinin hastalıkla ilgili yeterli bilgisi olduğuna yüksek düzeyde katılırken; ailelerinin konuyla ilgili yeterli bilgisi olması hakkında daha düşük oranda katılıma sahiptir. Toplumun bilgi sahibi olma düzeyi hakkındaki görüşleri ise diğerlerine kıyasla çok daha düşük seviyede kalmıştır.

Koronavirüs hastalığından korunmayla ilgili bilgi sahibi olmak hakkındaki görüşlerde de hastalık hakkındaki bilgi sahipliğine benzer bir tablo ortaya çıkmıştır. Katılımcılar kendilerinin yeterli korunma bilgisine sahip olduğunu en yüksek düzeyde düşünürken aileleri için bu oran bir miktar düşmekte ancak söz konusu toplumun bilgi sahipliği olduğunda fark dramatik biçimde açılmaktadır. Yani katılımcılara göre kendileri yeterli sayılabilecek düzeyde korunma bilgisine sahipken; toplumun konu hakkında yeterli bilgisi olmadığı görüşü hâkimdir.

Ülkemizde ilk vakanın açıklanmasıyla birlikte koronavirüs ülkedeki en önemli gündem maddesi olmuştur. Hem geleneksel medyada hem de yeni medya kanallarında yani tüm enformasyon araçlarında koronavirüs hakkında bilgilere rastlamak mümkün hale gelmiştir. Diğer yandan kamu veya özel neredeyse tüm kurumlar panolarına/kapılarına koronavirüs hakkında bilgilendirici afişler asmıştır. Salgının ilk günleri itibarıyla yapılan bu araştırmada da mevcut bilgilendirmelerin büyük ölçüde yeterli olduğuna ilişkin görüşlere ulaşılmıştır. Fakat diğer yandan mevcut bilgilerin doğruluğu konusunda katılımcıların şüphe duyduğunu ifade etmek de gerekmektedir. Kişilerin önemli bir çoğunluğu paylaşımlarda bilgi kirliliği olduğunu ifade etmiştir. Dünya Sağlık Örgütü yanlış bilgi ve korkunun yeni koronavirüs ile karşılaşılan en büyük zorluklardan biri olduğunu ilan etmiş ve sosyal kaygıyı azaltmak adına hükümetlere doğru bilgileri şeffaf ve zamanında paylaşmaları tavsiyesinde bulunmuştur.²⁴ Münih Güvenlik Konseyinde Dünya Sağlık Örgütü genel direktörü sadece pandemi ile değil aynı zamanda infodemi ile de paylaşıldığını belirterek yayılan yanlış haberlerin

²³Meryem Memiş Doğan ve Başak Düzel, "Covid-19 Özelinde Korku-Kaygı Düzeyleri," 749.

²⁴Ali Fikret Aydın, "Post-truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci", *Akademik Sosyal Araştırmalar*, Yıl: 4, Sayı 12, (2020): 81.

tehlikesine vurgu yapmıştır. Ayrıca yanlış bilgilerin yayılmasının önüne geçebilmek adına arama ve medya şirketleri ile ortak çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir.²⁵

Koronavirüs hakkındaki bilgilere dair önemli bir nokta da katılımcıların kendi edinmiş oldukları bilgileri çevreleriyle ve aileleriyle paylaştığı yönünde olmuştur. Bu bağlamda kişilerin hastalığı önemseyerek hastalık hakkındaki bilgilendirme süreçlerine aktif olarak dahil oldukları ortaya konulmuştur.

Hastalıkla mücadelede en önemli boyut tedavi öncesinde hastalığın yayılımını önlemek ve hastalıktan korunabilmektir. Katılımcıların koronavirüsle ilgili kendi koruyucu önlemlerini uygulayıp uygulamadığı hakkındaki görüşlerine bakıldığında kişilerin büyük çoğunluğunun koruyucu önlemleri uyguladığı düşüncesinde olduğu görülmektedir. Elleri daha sık yıkama, kişisel hijyene dikkat etme ve seyahat kısıtlaması, toplu ortamlardan kaçınma gibi koruyucu tedbirler katılımcılar tarafından uygulanan davranışlardır. Benzer şekilde Karataş'ın araştırmasında da katılımcılar pandemi sonrasında temizlik, hijyen, maske ve eldiven kullanma gibi koruyucu tedbir içeren davranışlarında ortalama %85-90 oranında artış olduğunu, kalabalık yerlerde bulunma ve toplu taşıma araçlarını kullanma davranışlarında ise ortalama %95 oranında azalma olduğunu belirtmişlerdir.²⁶

Katılımcıların çoğunun kamusal düzlemde hastalıkla mücadelede alınan önlemlerin etkili olduğunu düşünmesi hastalıkla toplumsal mücadele açısından önem arz etmektedir. Gündüz, sağlık çalışanlarına güvenin artmasını belirleyen faktörlerin başında, Sağlık Bakanlığı'nın aldığı kararlar ve uyguladığı politikaların geldiğini saptamıştır.²⁷ Sağlık ve İçişleri Bakanlığının salgın süreci hakkında yürüttükleri uygulamalarının bireylerde güven yarattığı görülmektedir.²⁸ Diğer yandan alınan resmi önlemlerin yeterliliğine olan düşük katılım resmi önlemlerin artırılması gerektiği fikrini gündeme taşımaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi hastalık çok kısa sürede tüm toplumun en önemli gündem maddesi olmuş ve bu konuda tüm aktörler ellerindeki araçlarla hastalıkla ilgili sürece dâhil olmuştur. Ancak sürecin pek çok paydaşının olması konuyla ilgili nitelikli ve doğru bilgi ve eylemlerin her zaman için gerçekleşmesinin önüne geçebilmektedir. Gerçekler ve algılar bu bağlamda birbirine karışabilmektedir. Araştırmada yöneltilmiş olan iki farklı soruya verilen cevaplar da zihinlerde konuyla ilgili bir karışıklık olduğunu göstermektedir. Koronavirüsün biyolojik bir silah olduğuna ve koronavirüsün beslenme tarzı kaynaklı olduğuna ilişkin görüşlerde birbirlerine yakın oranlarda katılım olması konuyla ilgili zihinsel bulanıklığı ortaya koymaktadır. Mevcut Covid-19 krizi de biyolojik savaş suçlamalarını içermektedir.²⁹ Ancak hem Çin hem de Amerika Birleşik Devletleri kasıtlı bir biyolojik saldırının gerçekleşip gerçekleşmediğini anlamak için çok uygun mükemmel savunma laboratuvarlarına sahiptir ve her ikisinin de zarar gördüğü bir biyolojik savaş tasarladıkları fikri için yeterli delil bulunmamaktadır.³⁰

Hastalıktan korunmayla ilgili olarak katılımcılara yöneltilen sorularla henüz maske kullanımı gibi zorunlu uygulamalar öncesinde kişilerin bu tip önlemleri kendilerinin ne derece uyguladığı öğrenilmiştir. Buna göre maske kullanım oranının düşük olduğu ancak daha sık su içme ve kişisel hijyene daha fazla özen gösterme durumunun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda insanların hastalıkla ilgili olarak kendi davranışlarını ilk andan itibaren değiştirmeye başlamış olduğu anlaşılmaktadır.

²⁵WHO, Munich Security Conference (2020), 15 Şubat, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>, et:2.3.2021.

²⁶Karataş, "COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme", 14.

²⁷Ferhan Gündüz, "Türkiye'nin Yeni Koronavirüs (Kovid-19) Salgını İle Sınırı: Güvenli Gelecek İnşası Çalışmaları ve Kamuoyu Algısı", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 23, (2020): 461.

²⁸İsmail Dönmez ve Seracettin Gürbüz, "Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Virüsü Hakkında Bilişsel Yapılarının Belirlenmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, (2020): 2169.

²⁹Hulusi Ekber Kaya, "Uluslararası Güvenlikte Bir Tehdit Unsuru Olarak Biyolojik Silahlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 71, (2020): 255.

³⁰Dan Kaszeta, No, The Coronavirus is not a Biological Weapon, The Washington Post, 27 Nisan 2020, <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/04/26/no-coronavirus-is-not-biological-weapon/>, et:3.3.2021.

Katılımcıların diğer önlemler noktasında da hassas olduğu görülmektedir. Kalabalık ortamlardan kaçınma, seyahatlerin kısıtlanması, temastan uzak durma gibi sosyal mesafeye ilişkin önlemlerin kişilerin gündeminde yer etmeye başladığı ve hapsirmanın doğrudan ellere ya da açık alana değil peçete ya da kola yöneltilerek belli tedbirli davranışların sergilendiği anlaşılmaktadır.

Son olarak toplumsal uzay hakkında derinlemesine bilgi edinebilmek ve olgusal durumu daha iyi okuyabilmek amacıyla gerçekleştirilen çoklu uyum analiziyle de önemli bulgulara ulaşılmıştır. Burada ilk olarak belirtilmesi gereken husus kişilerin kendilerine ilişkin algıladıkları bağışıklık durumu ile tedbirlere uyma/uymama ve hastalık hakkındaki bazı düşünceler arasında belli birtakım uyumluluklara rastlanmıştır. Öncelikle, kendi bağışıklığını güçlü olarak değerlendiren grubun yeterince önlem almadığı dikkat çekmektedir. Diğer yandan zayıf bağışıklığı olduğunu düşünenler hem daha fazla önlem almakta hem de hastalığın kendilerine bulaşması ve hastalıkla ilgili endişe duyma noktasında benzer bir tavır sergilemektedir.

7. SONUÇ

Ülkemizde ilk koronavirüs vakasının açıklanmasından kısa bir süre sonra gerçekleştirilen bu çalışmada bireysel ve toplumsal yönleriyle koronavirüs hakkındaki görüşler ve hastalığa ilişkin bazı tutumlar betimsel analiz yoluyla araştırmaya konu edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki diğer çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırma sonucunda ulaşılan en önemli sonuç katılımcıların kendilerinden uzaklaştıkça hastalıkla ilgili süreçlerde olumsuz görüşlerinin yükseldiği yönünde olmuştur. Kişiler kendilerini daha bilinçli ve güvende görmekteyken aileleri ve toplum için daha riskli bir durum olduğunu ifade etmiştir.

Diğer taraftan hastalık hakkında bilgi takibi yapılması ya da önlemlerin alınması gibi konularda gösterilen hassasiyet salgın yönetiminde olumlu bir araç olarak kullanılmaya müsaittir. Ancak bu hassasiyetin doğru şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir. Bilhassa bilgi kirliliğinin önlenmesi ve sağlıklı bilgiye erişimin kolaylaştırılması; bununla birlikte güçlü ve etkili tedbirlerin uygulanması salgın yönetimi açısından bir gerekliliktir.

Son olarak kişilerin kendilerine ilişkin algılarının hastalıkla mücadele sürecinde önemli bir değişken olduğu gözden kaçmamalıdır. İnsanlar her ne kadar kendilerinin güçlü bir bağışıklığa sahip olduğunu düşünerek yeterince tedbirli davranmasa da hastalıkla etkin mücadele için herkesin gerekli tedbirlere uyması için çaba sarf edilmelidir. Bu bağlamda hastalığın genç-yaşlı, güçlü-zayıf herkesi etkilediği gerçeği ön planda tutulmalıdır.

REFERENCES

- Ammerman NT. (2007). 'Introduction: Observing Religious Modern lives'. In *Everyday religion: Observing modern religious lives*. Edited by Ammerman, N. T. 3-18. Oxford: Oxford University Press.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Levitt P. (2008). [Religion as a path to civic engagement](#). *Ethnic and Racial Studies*, 31(4), 766-791.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Ammerman NT. (2014). [Finding religion in everyday Life](#). *Sociology of Religion*, 75(2), 189-207.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Ammerman NT. (2020). [Rethinking Religion: Toward a Practice Approach](#). *The American Journal of Sociology*, 126(1), 6-51.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Banderker, A. M. (n.d.). [Animal Abuse and Welfare in Islam](#).
[Google Scholar](#)
- Bardakoglu, A. (n.d.). [Kopek Islam Ansiklopedisi](#). ISAM. Istanbul.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#)
- Baysa, H. (2021). [Ev ve Sus Hayvanu Edinma Saiklerinin Fikhi Acidan Tahlili](#). *Islam Hukuku Arastirmalari Dergisi*, 235-262.

[Google Scholar](#)

- Bender, C. (2012). "[Practicing Religion,](#)" In the [Cambridge Companion to Religious Studies](#). Robert Orsi, (ed.). Cambridge University Press.
[Google Scholar](#)
- Berglund, J. (2014). [Princely Companion or Object of Offense? The Dog's Ambiguous Status in Islam](#). *Society & Animals*, 22(6), 545-559.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Buhârî, (1987), [Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh, el-Câmi' u's-sahîh](#), Beyrut: Dâru İbn Kesîr, *Hadith*, 538.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#)
- Costu MD. (2016). [The Nation of Islam Today: Reunification and Expansion Attempts in Houston and San Antonio](#). (Unpublished master's thesis). UHCL. Houston, Texas.
[Google Scholar](#)
- Costu, M. D. (2021). [Everyday Religion among Turkish Speaking Migrants in the Northwest of England](#). (Unpublished dissertation). Lancaster University. Lancaster.
[Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Demirel, H.R. (2014). [Kopek ve diger bazi hayvanlarin oldurulmesine cevaz veren hadislerin degerlendirmesi](#). *Mutefekkir Aksaray Universitesi Islami Ilimler Fakultesi Dergisi*. 1(1), 67-102.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- Ehrkamp, P. (2005). [Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany](#). *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(2), 345-364.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#), [Cross Ref](#)
- El Fadl, K. A. (2004). [Dogs in the Islamic Tradition and Nature](#). In B. Taylor (Ed), *Encyclopaedia of Religion and Nature*. New York, NY: Continuum.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#)
- Foltz, R. (2006). [Animals in Islamic Tradition and Muslim Cultures](#). *Oneworld*. London.
[Indexed at](#), [Google Scholar](#)